

УДК 502.7(075.8)

Марія Алексієвець

ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНИХ ПРІОРИТЕТІВ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Досліджуються актуальні проблеми охорони довкілля в контексті національно-державної політики Української держави на сучасному етапі.

Ключові слова: Україна, природне середовище, охорона природи, екологія, політика, екологічний рух, соціально-природна адаптація, урбанізація.

Історичний процес формування й подальшого розвитку українського етносу супроводжувався пізнанням навколишнього природного середовища, адаптацією до географічно-природних умов, нагромадженням актуально цінного суспільно-історичного досвіду гармонійних відносин з довкіллям, закріпленням і передачею його з покоління в покоління через систему охорони й освоєння навколишнього природного середовища. На всіх етапах історичного розвитку людина перебувала в найтіснішому взаємозв'язку з довкіллям. І в наш час цей зв'язок не тільки не послабився, а й зміцнів і набув нових рис. Зауважимо, що на початку свого становлення людина користувалася благами природи, не змінюючи помітно природного середовища. Однак протягом останніх століть вплив її на природу значно посилювався. Інтенсивний розвиток економіки і науки наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. призвів до погіршення екологічної обстановки в Україні. Вона неспростовно свідчить про гострі екологічні проблеми, зокрема: забруднення промисловими відходами, пестицидами й радіонуклідами повітря, ґрунтів, водою, значною мірою вичерпання природних ресурсів, різке скорочення видової різноманітності рослинного й тваринного світу, руйнацію унікальних природних ландшафтів, і як наслідок, поглиблення екологічних катастроф.

Варто зазначити, що дана логіка процесів і реалій сьогодення сучасної Української держави привела до необхідності створення інноваційно-технологічної бази і підготовки кадрів для екологічного виховання й освіти, комплексного розгляду та осмислення екопроблем, формування стратегії загальнонаціонального екологічного збереження на державному рівні. З огляду на це питанням охорони навколишнього середовища, розвитку екологічного руху в Україні, вироблення й реалізації державної політики у цій важливій сфері суспільно-політичного життя все більшої уваги приділяють українські науковці, широка громадськість. Означені питання знайшли висвітлення у працях В. Джигирея [1], В. Борейка [2], В. Крисаченка [3], С. Васюти [4], С. Генсірука [5], М. Алексієвець [6] та ін. У запропонованій статті робиться спроба простежити і проаналізувати актуальні питання охорони навколишнього природного середовища крізь призму національно-державних пріоритетів на сучасному етапі державотворення.

У цьому зв'язку, передусім, доречним буде розглянути деякі термінологічні питання, а також визначити загальні проблеми, що стосуються екології, розвитку основних тенденцій охорони природи. Це дасть змогу чіткіше визначити питання охорони довкілля та наслідки впливу людини на нього, загалом еволюції взаємовідносин людини й природного середовища, складних взаємозв'язків і процесів у навколишньому середовищі, пошуку шляхів гармонізації взаємин людського суспільства та природи.

Дослідження історії екології, як зв'язок між живими організмами і навколишнім середовищем, було розпочато ще вченими Давніх Греції і Риму. Термін “екологія” (від грецьк. *Oikos* – будинок, батьківщина і *logos* – вчення) вперше було запропоновано в 1866 р. німецьким біологом, професором Єнського університету Е. Геккелем (1854–1919) [1, с. 22], на думку якого, екологія – це пізнання економіки природи, одночасне дослідження взаємин

всього живого з органічними і неорганічними компонентами середовища, включаючи антагоністичні і неантагоністичні відносини тварин і рослин, що контактують один з одним [1, с. 22]. Розглядаючи екологію як вчення про взаємозв'язки всіх живих організмів з навколишнім середовищем і їхню взаємозалежність, варто знати, що природа – це об'єктивна реальність, результат еволюції розвитку матеріального світу, що існує незалежно від свідомості людини. Навколишнім середовищем називають ту частину земної природи, з якою людське суспільство безпосередньо взаємодіє у своєму житті й виробничій діяльності. Сучасне розуміння взаємовідносин між людиною і довкіллям є ширшим порівняно з традиційним розумінням відношення “людина – природа” і “людина – навколишнє середовище”, оскільки відображає реальне середовище, яке оточує нас. Основною лінією нашого дослідження є таке тлумачення цього питання: відношення “людина – довкілля” дозволяє враховувати багатшу палітру людських зв'язків зі світом, аніж поєднання “людина – природа”. Такий методологічний підхід уможливорює задіяти власне соціальні чинники оточення людини, щоправда такою мірою, якою вони впливають на людське середовище проживання і формують його. Усе це змушує переосмислити ставлення до природи, почати глибоке вивчення походження й розвитку складних взаємозв'язків і процесів у навколишньому середовищі, шукати державні шляхи для розв'язання життєважливих питань охорони навколишнього природного середовища.

Зауважимо, що враховуючи синтетичний характер проблем екології, їхній органічний зв'язок з усіма політичними, соціальними та економічними чинниками, стратегія природокористування в Україні є однією з фундаментальних складових стратегії національного відродження на сучасному етапі. Вже з перших законотворчих проектів незалежної Української держави було ухвалення Закону “Про охорону навколишнього природно середовища” (25 червня 1991 р.), у котрому передбачалась система гарантій екологічної безпеки людини, що вносила певну впорядкованість в систему управління щодо охорони навколишнього природного середовища. У Законі визначалися основні принципи охорони навколишнього природного середовища:

- пріоритетність вимог екологічної безпеки;
- гарантування екологічно безпечного середовища для життя та здоров'я людей;
- екологізація матеріального виробництва;
- науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства;
- збереження просторової та видової різноманітності й цілісності природних об'єктів і комплексів;
- гласність і демократизм при прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього середовища, формування у населення екологічного світогляду;
- науково обґрунтоване нормування впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє середовище;
- стягнення плати за спеціальне використання природних ресурсів, за забруднення навколишнього природного середовища та зниження якості природних ресурсів;
- вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища на основі широкого міжнародного співробітництва [1, с. 256].

Важливим кроком на шляху становлення нормативно-правової бази природокористування суверенної України стало прийняття Верховною Радою України Земельного кодексу України (13 березня 1992 р.), Лісового кодексу України (21 січня 1994 р.), Кодексу України про надра (24 липня 1994 р.), Закону “Про природно-заповідний фонд України” (16 червня 1992 р.), а також створення Міністерства охорони навколишнього природного середовища України (Мінприроди), державних управлінь охорони навколишнього природного середовища в областях, містах Києві та Севастополі, основними завданнями яких було забезпечення реалізації державної політики у сферах охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів (земля, надра, поверхневі та підземні води, атмосферне повітря,

ліси, тваринний і рослинний світ, поводження з відходами (крім поводження з радіоактивними відходами), небезпечними хімічними речовинами, пестицидами та агрохімікатами, екологічної та в межах своєї компетенції, радіаційної безпеки, заповідної справи, формування, збереження та використання екологічної мережі; інформування населення через засоби масової інформації про стан навколишнього природного середовища на відповідній території, оперативне оповіщення про виникнення надзвичайних екологічних ситуацій та про хід виконання заходів щодо їх ліквідації. Особливого значення набув процес формування концептуальних основ політики природокористування в Україні, нормативно-правового її здійснення. Підкреслимо, що окреслені пріоритети у вищезазначених Законах про охорону навколишнього природного середовища загалом залишаються актуальними й нині, понад два десятиліття після здобуття Україною незалежності, визначають сучасну стратегічну спрямованість природоохоронної діяльності державних органів. На думку авторки, роки, що минули, були для України складними у реалізації завдань охорони природного середовища, оскільки Україна успадкувала тугий вузол екологічних проблем.

Варто наголосити, що створення умов для існування екологічно безпечного суспільства, формування духовних та матеріальних підвалин гармонійних взаємин “людина – природа”, перехід до збалансованого розвитку, становлення принципово нового типу людської особистості – все це, відповідно до реалій “доби виживання”, передбачає організацію і дію природного екологічного руху в Україні, залучення до нього все більшої частини населення, його об’єднання на основі екологічної ідеї [7]. Такий підхід не лише співзвучний з попереднім еколого-історичним розвитком, а й відповідає світовим тенденціям екологічних рухів. На жаль, українське суспільство тривалий час було виключене із загальносвітового екологічно-історичного процесу. До цього додано і той пресинг на докілья України, який тривав протягом останніх 200 років російського самодержавства та радянської історії. Тому становлення Української незалежної держави як властиво екологічно зорієнтованої є одним із шляхів виходу з її ірреального світу, який зумовив глибину і жорстокість екологічної кризи в нашій країні. Тобто, у другій половині 1980-х років на долю українців-патріотів випала важка, велика і відповідальна роль – відновити екологічний рух в Україні, орієнтуючись на перетворення екологічної ідеї в інтегруючий націотворчий чинник, у консолідуючий фактор розвитку українського суспільства. Адже національне відродження повинно спиратись на реєстрацію одвічного екологічно-естетичного докілья людини, без якого не мислимі духовність, здоров’я, майбутнє як окремої людини, так і нації в цілому. До того ж у XXI ст. державний розвиток визначатиметься значною мірою його екологічною складовою. Бо нині людство живе в контексті зміни парадигми розвитку, коли чільну роль економічної складової у цій парадигмі відіграє складова екологічна. У другій половині 80-х років минулого століття з’являються екологічні групи, не санкціоновані державою, а згодом екологічний рух набуває всеукраїнського та організаційного характеру. Екологічний рух в Україні, на думку авторки, характеризувався багаточисленними злетами і падіннями, які відповідали розвитку суспільно-політичної ситуації у країні [6, с. 209].

Нині ми стоїмо перед необхідністю перебудувати все суспільне життя таким чином, аби воно не суперечило законам розвитку природи. Це потребує глибокої й цілеспрямованої роботи в напрямках екологізації суспільної свідомості, формування принципово нової екологічної культури. Виробити у кожного громадянина сучасного українського суспільства розуміння необхідності активної участі у розв’язанні екологічних проблем – це є настійною метою сучасної системи освіти і виховання, розвитку масового громадського екологічного руху суспільних груп та об’єднань, політичних партій й державних установ. Нагальна потреба розвитку українського суспільства в сучасних умовах робить охорону навколишнього природного середовища загальнодержавною справою. Йдеться про те, що без поліпшення навколишнього природного середовища, не може бути незалежної, демократичної, екологічно чистої Української держави.

Список використаних джерел

1. *Джигирей В. С.* Екологія та охорона навколишнього природного середовища / В. С. Джигирей. – 5-те вид., випр. і доп. – К.: “Знання”, КОО, 2007. – 422 с. 2. *Борейко В. Е.* История охраны природы Украины (X век – 1980 г.) / В. Е. Борейко // Т. 1. (X век – 1941 г.). – Серия: история охраны природы. – Вып. 12. – 1997. – 304 с. 3. *Крисаченко В. С.* Природні катастрофи: легенди, гіпотези, факти / В. С. Крисаченко. – К., 1989. – 347 с. 4. *Васюта С. І.* Историчний генезис і сучасний стан соціально-екологічних протиріч урбанізаційних територій України / С. І. Васюта. – Львів: Вид-во ЛДУ, 1995. – 347 с. 5. *Генсірук С. А.* Регіональне природокористування / С. А. Генсірук. – Львів: Світ, 1999. – 317 с. 6. *Алексієвець М. О.* Екологічний рух в Україні / М. О. Алексієвець. – Тернопіль: “Лілея”, 1999. – 276 с. 7. *Детальне дослідження екоруху в Україні можна знайти у працях М. О. Алексієвця:* Екологічний рух України: історія і сучасність // Науковий вісник історичного факультету Тернопільського державного педагогічного інституту. – Тернопіль, 1996; Екологічний рух в Україні: історичний аспект і сучасний розвиток // Науковий вісник історичного факультету Тернопільського державного педагогічного університету. Вип. IV. – Серия: історія. – Тернопіль, 1997 та “Екологічний рух в Україні. – Тернопіль: “Лілея”, 1999. – 276 с., ін.

Мария Алексиевец

ОХРАНА ОКРУЖАЮЩЕЙ ПРИРОДНОЙ СРЕДЫ В СИСТЕМЕ НАЦИОНАЛЬНО-ГОСУДАРСТВЕННЫХ ПРИОРИТЕТОВ НЕЗАВИСИМОЙ УКРАИНЫ

Исследуются актуальные проблемы охраны окружающей среды в контексте национально-государственной политики Украинского государства на современном этапе.

Ключевые слова: Украина, природная среда, охрана природы, экология, политика, экологические движения, социально-природная адаптация, урбанизация.

Mariya Alexiyevets

ENVIRONMENTAL PROTECTION IN THE SYSTEM OF THE NATIONAL-AND-STATE PRIORITIES OF INDEPENDENT UKRAINE

In the paper, the author studies the current environmental protection problems in the context of the Ukrainian national policy at present stage.

Key words: Ukraine, natural environment, nature protection, ecology, politics, ecological movement, social-and-natural adaptation, urbanization.